

การพัฒนาหลักสูตรและการผลิตสื่อธรรมศึกษา สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา
The Development of the Curriculum and Medias of Learning and Teaching for
Dhamma Scholar Householders in Secondary Level

พระมหาสมณวินทร์ ปุริสุตตโม¹, พระมหาพิเชษฐ์ อดตานุรักษ์²,
พระมหาพงษ์พิสิฐ ฐานวโร³, พนมนคร มีราคา⁴,
แม่ชีจันทกานัญญ์ ธัมมรักขิตา⁵, มนัสวี ศรีนนท์⁶, สมคิด ไชยนา⁷
Phramaha Maghavin Purisuttamo¹, Phramaha Phichet Attanurakkee²,
Phramaha Pongpisit Thanavro³, Phanomnakorn Meeraka⁴,
Mae Chee Chintakan Thammarakkhita⁵, Manatsawee Srinont⁶, Somkid Chainan⁷
ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2563

Email : maghavin9@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อพัฒนาหลักสูตรและสื่อดิจิทัลธรรมศึกษาชั้นตรี
ชั้นโท และชั้นเอก สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 2) เพื่อ
เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ระดับมัธยมศึกษาตอนเรียนและ
หลังเรียน กลุ่มตัวอย่าง คือ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 จำนวน 100 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ
แบบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา
สถิติที่ใช้ในการวิจัยข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที

^{1,2,3,4,5}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

^{1,2,3,4,5} Mahamakut Buddhist University, Thailand.

⁶มหาวิทยาลัยมหิดล

⁶ Mahidol University, Thailand.

⁷โรงเรียนโพธิสารพิทยากร

⁷ Potisarnpittayakorn School, Thailand.

*ได้รับบทความ: 20 กุมภาพันธ์ 2564; แก้ไขบทความ: 10 พฤศจิกายน 2564; ตอรับการตีพิมพ์:

15 พฤศจิกายน 2564

Received: January 20, 2021; Revised: October 24, 2021; Accepted: November 15, 2021

ผลการวิจัยพบว่า 1. หลักสูตรและสื่อดิจิทัลธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยภาพรวมทั้ง 3 ชั้น มีประสิทธิภาพ 80.38/83.23 แสดงว่า หลักสูตรและสื่อดิจิทัลธรรมศึกษา สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 ที่กำหนดไว้ 2. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก หลังการเรียนรู้โดยใช้สื่อดิจิทัลที่คณะผู้วิจัยผลิตขึ้น สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยภาพรวมสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

คำสำคัญ : 1. หลักสูตร 2. สื่อธรรมศึกษา 3. ระดับมัธยมศึกษา

ABSTRACT

The objectives of the research article were 1) to develop a curriculum and produce digital media, for Dhamma Studies in level 1, level 2, and level 3 for secondary school students to be effective by the 80/80 standard. 2) to compare the academic achievement of Dhamma Studies in level 1, level 2, and level 3, median education before and after study. The sample group was 100 students from Mathayomsuksa 1-6. The instrument used in the research was the creation of a Dhamma Studies achievement test for secondary school students in level 1, level 2, and level 3. The statistics used in the data research were percentage, mean, standard deviation and t-test.

The results of this research were as follows; 1. The overall efficiency of the curriculum and the teaching materials developed by the researchers of Dhamma scholar householders for secondary school students was at 80.38/83.23. This implies that the curriculum and Dhamma Digital Media for secondary school students outperform the established 80/80 benchmark. 2. The overall learning achievement of Dhamma Studies in level 1, level 2, and level 3 for secondary school students, by the researchers, was statistically significant and higher than the pre-teaching at .05 according to the research hypothesis.

Keywords : 1. Curriculum 2. Medias of Learning and Teaching for Dhamma 3. Secondary Level

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

การศึกษา คือ เครื่องมือพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพ โดยมนุษย์จะมีคุณภาพได้นั้นต้องขึ้นอยู่กับ การได้รับการศึกษาอย่างเหมาะสม อนึ่ง การศึกษาที่เหมาะสมที่คณะสงฆ์ได้จัดให้กับคนไทยและคนต่างชาติที่สนใจศึกษาในหลักธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นก็คือหลักสูตรธรรมศึกษา โดยหลักสูตรนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเขียนเรียงความอธิบายหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือพุทธศาสนสุภาษิต ธรรมวินัยหรือการอธิบายธรรมะ ซึ่งเป็นหลักคำสอนในพระสูตรและพระอภิธรรม อนุพุทธประวัติหรือการเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติของพระสาวกของพระพุทธเจ้า และวิชาอุโบสถศีลหรือศีล 8 มีการดเว้นจากการพูดเท็จ การดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย เป็นต้น ตามที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วนั้น คณะสงฆ์ไทยได้ใช้หลักสูตรธรรมศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาพุทธศาสนิกชนที่เป็นฆราวาสมานาน โดยมีเนื้อหาที่ใช้ในการอบรมพัฒนาดังกล่าวก็จะเหมือนกันหมด ทุกระดับชั้น จนกาลเวลาล่วงเลยมาถึงปี พ.ศ. 2561 สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง จึงได้ปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรธรรมศึกษาให้เหมาะสมกับทุกช่วงวัยและระดับชั้นการศึกษา กล่าวคือระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา ระดับอุดมศึกษา และประชาชนทั่วไป (สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, 2561 : 1-2) แต่หลักสูตรทั้งหมดที่ได้ปรับปรุงและพัฒนานั้น ยังไม่ชัดเจนในการตอบโจทย์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ดังกล่าว รวมทั้งยังไม่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจด้วย ดังนั้นมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จึงได้ปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรธรรมศึกษาขึ้น พร้อมทั้งจัดให้มีกิจกรรมการเรียนการสอนและการผลิตสื่อธรรมศึกษาระดับมัธยมศึกษา เพื่อพัฒนาการศึกษาทางพระพุทธศาสนาและสนองงานคณะสงฆ์ไปพร้อมๆ กันด้วย

สำหรับการเรียนการสอนธรรมศึกษาระดับมัธยมศึกษา ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก ในปีการศึกษา 2562 ทั่วประเทศที่ผ่านมา มี การส่งชื่อผู้เข้าสอบ จำนวน 1,268,237 คน ขาดสอบ จำนวน 311,462 คน คงสอบ จำนวน 956,775 คน สอบได้ จำนวน 549,647 คน สอบตก จำนวน 407,128 คน และสอบได้ คิดเป็นเปอร์เซ็นต์ 57.45 % ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงจำนวนผู้เข้าสอบกับจำนวนผู้สอบได้แล้ว ทำให้เห็นได้ว่าจำนวนผู้สอบตกหรือสอบไม่ผ่านนั้นมีจำนวนมากถึง 42.55 % จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า การเรียนการสอนธรรมศึกษาในระดับมัศึกษานั้นจำเป็นต้องมีการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอน ไม่ว่าจะเป็นเนื้อหาสาระหรือแม้แต่สื่อการเรียนการสอน ดังนั้น คณะผู้วิจัย จึงได้ประสงค์ดำเนินการวิจัยในประเด็นการพัฒนาหลักสูตรและการผลิตสื่อธรรมศึกษา สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยได้ใช้กลุ่มประชากรและพื้นที่ภาคสนามในการวิจัย คือ โรงเรียนโพธิสารพิทยากร 120 ถนนพุทธมณฑลสาย 1 แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาแบบสหศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต 3 เปิดสอนในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย และที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งคือ โรงเรียนแห่งนี้มีการดำเนินการกิจกรรมธรรมศึกษามาเป็นระยะเวลานาน ดังจะเห็นได้จากกลุ่ม

สาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนโพธิสารพิทยากร ร่วมกับสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง จัดพิธีเปิดสอบธรรมสนามหลวง ประจำปี 2562 “22 ปีสอบธรรมศึกษาพัฒนาปัญญาตามวิถีพุทธ” (โรงเรียนโพธิสารพิทยากร, 2563 : ออนไลน์) พร้อมกันนี้ โรงเรียนแห่งนี้ก็มีผู้บริหาร คณะครู ตลอดจนบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายล้วนให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนธรรมศึกษากันเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากจำนวนผู้ขอเข้าสอบธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก ในปีการศึกษา 2562 จำนวน 935 คน สอบได้ จำนวน 617 คน คิดเป็นเปอร์เซ็นต์ 65.98 %

คณะผู้วิจัย จึงเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติที่อยู่ในวัยรุ่นหรือวัยมัธยมศึกษา ซึ่งควรได้เรียนรู้ในหลักการในพุทธศาสนาตามหลักสูตรธรรมศึกษาที่เหมาะสมกับช่วงวัย ดังนั้น การวิจัยในครั้งนี้จึงเป็นการคาดหวังเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติด้วยใช้หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในหลักสูตรธรรมศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน เพื่อสะดวกในการศึกษาด้วยตนเองต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อพัฒนาหลักสูตรและสื่อดิจิทัลธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80

2.2 เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ระดับมัศึกษาก่อนเรียนและหลังเรียน

3. ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย

3.1 ได้หลักสูตรและสื่อดิจิทัลธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน เพื่อสะดวกในการศึกษาด้วยตนเองต่อไป

3.2 ได้ทราบผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ระดับมัศึกษาก่อนเรียนและหลังเรียน

3.3 จากผลการวิจัย สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงได้หลักสูตรการเรียนการสอนธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา เพื่อใช้ในการเผยแพร่ต่อไป

3.4 จากผลการวิจัย สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงได้สื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษาสำหรับนักศึกษาในระดับอุดม ศึกษาและประชาชนทั่วไป

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนาหลักสูตรและผลิตสื่อการเรียนการสอนธรรมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา เป็นการวิจัยและพัฒนา(Research and Development) ดำเนินการ ดังนี้ 1)การพัฒนาหลักสูตร 2)การผลิตสื่อดิจิทัล 3)การสร้างแผนการจัดการเรียนรู้ 4)การสร้างแบบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน 5)การเก็บรวบรวมข้อมูล และ 6)การวิเคราะห์ข้อมูล ตัวแปรที่ต้องศึกษา ได้แก่ ตัวแปรต้น คือ หลักสูตร และสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ส่วนตัวแปรตาม คือ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาประชากร คือ นักเรียนโรงเรียนโพธิสารพิทยากร ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2563 ซึ่งเป็นนักเรียนธรรมศึกษาระดับมัธยมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก จำนวน 822 คน กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนโรงเรียนโพธิสารพิทยากร ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2563 จำนวน 100 คน โดยแบ่งเป็นนักเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี จำนวน 40 คน นักเรียนธรรมศึกษาชั้นโท จำนวน 30 คน และนักเรียนธรรมศึกษาชั้นเอก จำนวน 30 คน ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างโรงเรียนโพธิสารพิทยากร สถิติที่ใช้ในการวิจัยข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที(t-test)

5. ผลการวิจัย

5.1 หลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ระดับมัธยมศึกษา โดยภาพรวมทั้ง 3 ชั้น มีประสิทธิภาพ 80.38/83.23 แสดงว่า หลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 ที่กำหนดไว้ โดยแยกผลการวิเคราะห์ประสิทธิภาพของหลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษาในแต่ละชั้นได้ดังนี้ 1)ธรรมศึกษาชั้นตรี มีประสิทธิภาพ 78.84/82.85 แสดงว่า หลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษาระดับมัธยมศึกษา มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย 2)ธรรมศึกษาชั้นโท มีประสิทธิภาพ 78.78/81.63 แสดงว่า หลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3)ธรรมศึกษาชั้นเอก มีประสิทธิภาพ 84.02/85.33 แสดงว่า หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นเอก พร้อมกับสื่อดิจิทัลการเรียนการสอน ระดับมัธยมศึกษา มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ที่กำหนดไว้ที่ 80/80

5.2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ระดับมัธยมศึกษา โดยภาพรวม ผลสัมฤทธิ์หลังเรียนรู้โดยใช้สื่อดิจิทัลที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เป็นไปตามสมมุติฐานของการวิจัย ซึ่งสามารถแยกแสดงรายละเอียดได้ดังนี้ 1)ผลสัมฤทธิ์

ทางการเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ระดับมัธยมศึกษา โดยใช้สื่อดิจิทัลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น หลังเรียนสูงกว่า ก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัย 2) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนธรรมศึกษาชั้นโท ระดับมัธยมศึกษา โดยใช้สื่อดิจิทัลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น หลังเรียนสูงกว่า ก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัย 3) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนธรรมศึกษาชั้นเอก ระดับมัธยมศึกษา โดยใช้สื่อดิจิทัลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น หลังเรียนสูงกว่า ก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัย

6. อภิปรายผลการวิจัย

6.1 หลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา ที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นจำนวน 3 ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก โดยภาพรวม มีประสิทธิภาพ 80.38/83.23 หมายถึง นักเรียนได้คะแนนเฉลี่ยจากการเรียนผ่านสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษาทั้ง 3 ชั้น ได้แก่ ธรรมศึกษาชั้นตรีประกอบด้วยวิชาธรรม วิชาพุทธประวัติ วิชาศาสนพิธี และวิชาวินัย (เบญจศีล-เบญจธรรม) ธรรมศึกษาชั้นโท ประกอบด้วยวิชาธรรม วิชาอนุพุทธประวัติ วิชาศาสนพิธี และวิชาวินัย (อุโบสถศีล) และธรรมศึกษาชั้นเอก ประกอบด้วยวิชาธรรมวิจารณ์ วิชาพุทธานุพุทธประวัติ และวิชาวินัย(กรรมบถ) โดยวิธีการลงทะเบียนเข้าไปศึกษาหาความรู้จากสื่อที่ได้สร้างไว้ แล้วนักเรียนทำแบบฝึกหัดทุกวิชาในชั้นที่ตนเองศึกษา และจากการประเมินผลการทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียนและแบบทดสอบหลังเรียนประจำวิชา(E_1/E_2) กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 100 คน โดยแบ่งเป็นนักเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี จำนวน 40 คน นักเรียนธรรมศึกษาชั้นโท จำนวน 30 คน และนักเรียนธรรมศึกษาชั้นเอก จำนวน 30 คน มีประสิทธิภาพคิดเป็นร้อยละ 80.38 และได้คะแนนเฉลี่ยจากการทำแบบทดสอบหลังเรียน คิดเป็นร้อยละ 83.23 แสดงว่า การพัฒนาหลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษาที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นมีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 ที่กำหนดไว้

แต่เมื่อพิจารณาในแต่ละชั้นของหลักสูตรธรรมศึกษาแล้ว พบว่า นักเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี จำนวน 40 คน เข้าไปศึกษาหลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น มีคะแนนค่าเฉลี่ยจากการทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียน 78.84 และคะแนนเฉลี่ยจากการทำแบบทดสอบหลังเรียน 82.85 ดังนั้น ประสิทธิภาพของหลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น เท่ากับ 78.84/82.85 ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 ที่คณะผู้วิจัยกำหนดไว้ ทั้งนี้ นักเรียนที่ทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียนและแบบทดสอบหลังเรียนสามารถทำได้หลายรอบจนกว่าจะได้คะแนนเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ และนักเรียนธรรมศึกษาชั้นโท จำนวน 30 คน เข้าไปศึกษาหลักสูตรและสื่อดิจิทัลที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น มีคะแนนค่าเฉลี่ยจากการทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียน 78.78 และคะแนนเฉลี่ยจากการทำแบบทดสอบหลังเรียน 81.63 ดังนั้น ประสิทธิภาพของหลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นเท่ากับ 78.78/81.63 ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์

มาตรฐาน 80/80 ที่คณะผู้วิจัยกำหนดไว้ ส่วนนักเรียนธรรมศึกษาชั้นเอก จำนวน 30 คน เข้าไปศึกษาหลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น มีคะแนนค่าเฉลี่ยจากการทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียน 84.02 และคะแนนเฉลี่ยจากการทำแบบทดสอบหลังเรียน 85.33 ดังนั้น ประสิทธิภาพของหลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นเท่ากับ 84.02/85.33 แสดงว่าหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นเอกและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอน ระดับมัธยมศึกษา มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 ที่คณะผู้วิจัยกำหนดไว้

ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้พัฒนาหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก โดยการผลิตสื่อดิจิทัลการเรียนการสอน ระดับมัธยมศึกษา ตามแนวทางการสร้างสื่อดิจิทัลที่จัดไว้อย่างเป็นระบบ โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่ปัญหา และความต้องการของผู้ใช้ การวิเคราะห์เนื้อหา ในหลักสูตรธรรมศึกษา ปีพุทธศักราช 2561 อธิบายให้เข้าใจง่าย สามารถอ่านแล้วเข้าใจได้ด้วยตนเอง แล้วดำเนินการสร้างสื่อดิจิทัลที่ดี สร้างแบบฝึกหัดระหว่างเรียน แบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนที่ดี ซึ่งเป็นสื่อที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาทั้ง 3 ชั้น คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก สำหรับให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียน และแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนประจำวิชา เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และมีทักษะมากขึ้น คณะผู้วิจัยได้จัดให้นักเรียนทำแบบฝึกหัดซ้ำๆ เพื่อให้นักเรียนมีความคล่องแคล่ว และชำนาญขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ สว่าง วงศ์ฟ้าเลื่อน (2550 : ก) ได้ศึกษาวิจัยการบูรณาการสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 พบว่า การวิจัยหลักการและวิธีการสอนแบบบูรณาการ คือ กระบวนการในการจัดการเรียนการสอนโดยให้เนื้อหาวิชาต่างๆ มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเข้าด้วยกัน โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน ผู้เรียนคิดการเรียนรู้โดยปฏิบัติจริง ซึ่งมีครูเป็นผู้ชี้แนะทางให้กับผู้เรียน และประสบการณ์ต่างๆ ทำให้ผู้เรียนได้อย่างสมดุลทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ เจตคติ ทักษะ และความสามารถแก้ปัญหาที่ประสบการณ์ในชีวิตประจำวันได้ หลักการทดลองพบว่า การนำเอาหลักการและวิธีการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ วีรภัทร ไหมไหว (2552 : ก) ที่ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการสร้างหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียน เขตลาดกระบัง สังกัดกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า 1)สภาพในการสร้างหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในเขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร ในภาพรวมอยู่ในระดับมากเรียงตามลำดับดังนี้ ด้านวางแผน ด้านวิสัยทัศน์ของผู้นำ ด้านการสร้าง ความเข้าใจแก่บุคลากร ด้านขั้นตอนการสร้างหลักสูตรและการใช้หลักสูตร ด้านการติดตามและทบทวนการสร้างหลักสูตร ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่าย ด้านทรัพยากรที่ใช้ในการสร้างหลักสูตร พบว่า 2)ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา และครูเกี่ยวกับสภาพการสร้างหลักสูตรสถานศึกษา พบว่า ทุกด้านไม่แตกต่างกัน 3)แนวทางการสร้างหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนเขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษา กำหนด

วิสัยทัศน์ ภารกิจและเป้าหมายของการจัดการศึกษา กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน โครงสร้างหลักสูตรสถานศึกษาแต่ละช่วงชั้น สัดส่วนเวลาเรียน ผลการเรียนรู้ที่คาดหวังและสาระการเรียนรู้รายปีหรือรายภาค คำอธิบายรายวิชาให้ครอบคลุมเนื้อหาสาระของวิชา จัดทำหน่วยการเรียนรู้ ตามมาตรฐานการเรียนรู้ของแต่ละกลุ่มสาระแผนการจัดการเรียนรู้ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน สื่อการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้ การวัดผลและประเมินผลบริหารจัดการงบประมาณ อาคารสถานที่ วัสดุ อุปกรณ์ และบุคลากรให้สอดคล้องกับหลักสูตรสถานศึกษา 4) ปัญหา คือ ด้านวิสัยทัศน์ของผู้นำ ข้อเสนอแนะ คือ ผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสนใจในการกำหนดนโยบายในการสร้างหลักสูตรสถานศึกษาและจัดทำแผนการสร้างหลักสูตรสถานศึกษาล่วงหน้าและจัดประชุมชี้แจงพร้อมทั้ง แลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การจัดทำแผนการสร้างหลักสูตรสถานศึกษา และ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูโกศลธรรมรัตน์(ประพันธ์ จิตตโกโร) (2554 : ก) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระภิกษุผู้สอน : ธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า ครูมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.50 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ครูมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาในด้านการเตรียมการสอน อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.18 ส่วนด้านการดำเนินการสอน อยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.53 และการวัดผลและการประเมินผลอยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.57 สำหรับนักเรียนมีความ คิดเห็นต่อบทบาทพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม โดยรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.52 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า นักเรียนมีความคิดเห็น ต่อบทบาทพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาในด้านการเตรียมการสอน อยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.56 ส่วนด้านการดำเนินการสอน อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.47 และการวัดผลและการประเมินผล อยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.57 ครูและนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระภิกษุผู้สอน ธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม โดยรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตาม สมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระภิกษุ ผู้สอนธรรมศึกษา ในด้านการเตรียมการสอน ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ซึ่งเป็นไปตาม สมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนด้านการดำเนินการสอนและวัดผลและประเมินผล ครูและนักเรียนมีความ คิดเห็นไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ พบว่า ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อบทบาทพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ได้แก่ จำนวนพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาที่ไม่เพียงพอ การเดินทางของพระภิกษุ ผู้สอนธรรมศึกษา การจัดเวลาในการเรียนการสอนจัดทำแผนการเรียนการสอน ค่าตอบแทน รวมไปถึงสื่อ การเรียนการสอนและการพัฒนาสื่อการสอนของพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาที่ยังไม่ทันสมัย ได้แก่ การเพิ่มจำนวนพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา การจัดเวลาเรียนให้เหมาะสม การจัดประชุมร่วมกันของ

พระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาและผู้บริหาร โรงเรียน การเพิ่มค่าตอบแทน การจัดหาสื่อและวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่ทันสมัย พระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษามีปัญหาในเรื่องการควบคุมดูแลเด็ก เพราะใจดีเกินไป และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระใบฎีกาสมศักดิ์ อุตตสาโร (แก้วมหา) (2554 : ก) ได้ศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการสอนธรรมศึกษาของพระสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนแหลมบัววิทยา ตำบลแหลมบัว อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า 1)นักเรียนช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนแหลมบัววิทยา ตำบลแหลมบัว อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม มีความคิดเห็นต่อการสอนธรรมศึกษาของพระสงฆ์โดยรวมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.21 เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน มีรายละเอียดคือ คุณสมบัติของพระสงฆ์สอนธรรมศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.33 รองลงมาคือ ด้านการเรียนการสอนธรรมศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.21 และด้านเนื้อหาหลักสูตรธรรมศึกษา อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย 4.09 ตามลำดับ 2)นักเรียนช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนแหลมบัววิทยา ตำบลแหลมบัว อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการสอนธรรมศึกษาของพระสงฆ์ โดยรวมทั้ง 3 ด้าน ไม่แตกต่างกัน แต่นักเรียนที่มีอายุ และระดับชั้นปีต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกัน โดยนักเรียนที่มีอายุ 13 ปี และที่มีอายุ 14 ปี มีความคิดเห็นแตกต่างกันกับผู้ที่อายุ 15 ปี และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 มีความคิดเห็นแตกต่างกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ 3)นักเรียนช่วงชั้นที่ 3 ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหา และแนวทางแก้ไขที่สำคัญคือ ด้านเนื้อหาหลักสูตรธรรมศึกษา คือ เนื้อหาหลักสูตรบางตอนยาก และการเชื่อมกระตุ้ธรรมจำยาก จึงควรให้พระยกตัวอย่างมากๆ และฝึกท่องบ่อยๆ และสอดคล้องกับแนวคิดของ ขวลิต ชูกำแพง (2559 : 24) ที่กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน มีทั้งส่วนที่เป็นเอกสารหลักฐาน กระบวนการที่ใช้ในการเรียน การสอน การจัดกิจกรรม สื่อวัสดุต่างๆ ที่จัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนไปสู่เป้าหมายที่พึงปรารถนา

6.2 การพัฒนาหลักสูตรและการผลิตสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษา สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ยังได้ผลการศึกษาดังนี้ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ของนักเรียนโรงเรียนโพธิสารพิทยากร ถนนพุทธมณฑล สาย 1 แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ก่อนและหลังเรียน สรุปโดยภาพรวมและแยกแต่ละชั้นแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนธรรมศึกษาทั้ง 3 ชั้น และโดยภาพรวม ผลสัมฤทธิ์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน เนื่องจากหลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาทั้ง 3 ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก มีประสิทธิภาพโดยรวมเท่ากับ 80.38/83.23 ซึ่งแสดงว่า หลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษาที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 นับเป็นสาเหตุที่ทำให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้นนั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ เพ็ญภา พวงทอง (2556 : ข) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาสื่อการเรียนการสอนเสริมรายวิชาคณิตศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 บนอุปกรณ์แบบหน้าจอสัมผัสระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์ ผลการวิจัยพบว่า

1) สื่อการเรียนการสอนเสริมที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์มาตรฐานของเมกุญแสนมีค่าเท่ากับ 1.25 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ 1.00 ตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ 2) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนหลังเรียนด้วยสื่อการเรียนการสอนเสริมที่พัฒนาขึ้นสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ 3) ผลการประเมินความพึงพอใจของผู้เรียน จากการเรียนด้วยสื่อการเรียนการสอนเสริมที่พัฒนาขึ้น มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ สิริธร สันแดง (2559 : ง) ได้ศึกษาการออกแบบสื่อบูรณาการเพื่อพัฒนาความสามารถด้านมิติสัมพันธ์และจินตภาพสำหรับเด็กปฐมวัย ผลการวิจัยพบว่า การออกแบบสื่อบูรณาการเพื่อพัฒนาความสามารถด้านมิติสัมพันธ์และจินตภาพนี้ มีเนื้อหาด้านมิติสัมพันธ์และจินตภาพที่เหมาะสม ภาพประกอบมีความสอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น สารการเรียนรู้ตรงกับสาระการเรียนรู้ที่เด็กเรียน ขนาดของสื่อมีความเหมาะสมต่อการใช้งาน วัสดุไม่เป็นอันตรายต่อเด็กและมีความน่าสนใจในการนำเสนอ โดยภาพรวมทั้งหมด ผู้เชี่ยวชาญประเมินให้มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับดี ส่งผลให้เด็กมีผลสัมฤทธิ์ด้านความสามารถด้านมิติสัมพันธ์และจินตภาพหลังใช้สื่อสูงกว่าก่อนใช้สื่ออย่างมีนัยสำคัญ 0.01 สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ภูริชญา เผือกพรหม (2559 : 47) ที่กล่าวถึงหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร หมายถึง ประมวลความรู้ และประสบการณ์ทั้งหลายที่โรงเรียนจัดให้กับผู้เรียนทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อเป็นกรอบในการกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจนการวัดและประเมินผลที่มีความชัดเจนและครอบคลุมเนื้อหา เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านต่างๆ ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร และสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ พระมหาศกุนาภูมิ อคคปญโญ (บำรุงทรัพย์) (2563 : ง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์วิชาธรรม หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดอาวูวิกสิตาราม กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า 1) ผลการศึกษาวิธีการจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์วิชาธรรม หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่า (1) การจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ แบ่งกลุ่มผู้เรียนออกเป็น 2 กลุ่ม ซึ่งได้งานตามที่มอบหมายในสาระรายวิชา ซึ่งแต่ละกลุ่มได้เรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่มของตน เพื่อนำเสนอและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มอื่นในห้องเรียน พร้อมทั้งการอภิปรายร่วมกันแต่ละหน่วยการเรียนรู้ (2) ผู้เรียนแต่ละกลุ่มเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่มของตนเองได้เป็นอย่างดี มีความตื่นตัวในการเรียนรู้ สามารถแสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ให้เพื่อนในกลุ่มได้เรียนรู้ พร้อมทั้งตอบข้อซักถามจากกลุ่มอื่นได้ดี เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (3) ผู้เรียนบางส่วนมีการเรียนรู้ช้ากว่าเพื่อน แต่เมื่อมีการทำงานเป็นกลุ่ม มีการซักถาม อธิบายในส่วนที่เพื่อนไม่เข้าใจ ทำให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จนเข้าใจในสาระรายวิชานั้นได้ดียิ่งขึ้นตามการเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ 2) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้วิชาธรรม หลักสูตรธรรมศึกษาของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดอาวูวิกสิตาราม กรุงเทพมหานคร พบว่า การทำแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) = 9.14 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) = 1.167 และคะแนนหลังเรียนมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) = 17.71

ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) = 1.437 ค่าความเฉลี่ยของผลต่างเท่ากับ 8.57 และเมื่อทดสอบค่า t-test เท่ากับ 42.426 เมื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ก่อนเรียนและหลังเรียน พบว่า ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน โดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์วิชาชีพ หลักสูตรธรรมศึกษาขั้นตรี ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หลังเรียนมีคะแนนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

จากการวิจัยครั้งนี้ สรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรและการผลิตสื่อดิจิทัลการเรียนการสอน ธรรมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา สามารถพัฒนาศักยภาพด้านความรู้ ความเข้าใจเนื้อหาธรรมศึกษาของ นักเรียนได้สูงกว่าก่อนเรียน ดังนั้น หลักสูตรและสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษา จึงจัดได้ว่าเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจธรรมศึกษาขั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ระดับมัธยมศึกษา ได้เป็นอย่างดี ประกอบกับสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนธรรมศึกษาได้แยกเนื้อหาสาระและอธิบายให้เข้าใจง่าย สามารถศึกษาได้ด้วยตนเอง และการเรียนการสอนธรรมศึกษาผ่านระบบดิจิทัลสามารถศึกษาได้ตลอดเวลา ส่วนการทำแบบทดสอบตามหลักสูตรธรรมศึกษา ถึงแม้ข้อสอบจะเป็นระบบแรนดอม(Random) ก็ตาม แต่การจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียนยังสามารถทำได้อย่างรวดเร็วกว่า การสอนโดยทั่วไป อาศัยเหตุผลดังกล่าว จึงยืนยันด้วยผลสัมฤทธิ์การเรียนของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนโพธิสารพิทยากร ที่มีผลการเรียนธรรมศึกษาหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

7.1.1 สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของกรมนโยบายส่งเสริมการใช้หลักสูตรการเรียนการสอนและสื่อดิจิทัลธรรมศึกษาขั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติด้วยใช้หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในหลักสูตรธรรมศึกษา

7.2 ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

7.2.1 ก่อนการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาในแต่ละระดับชั้น ครูผู้สอนธรรมศึกษาควรได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างแบบฝึกหัดและการเลือกเนื้อหาที่จะสร้างแบบฝึกหัดให้เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน

7.2.2 ควรเพิ่มระยะเวลาในการทำแบบฝึกหัดในแต่ละเรื่องของแต่ละวิชาให้มากขึ้น เนื่องจากแบบฝึกหัดที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นนั้น ต้องใช้ระยะเวลาในการทดสอบความรู้ ความเข้าใจของผู้เรียนเป็นอย่างมาก

7.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

7.3.1 ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการสร้างและการพัฒนาสื่อดิจิทัลการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับอัตลักษณ์ของแต่ละวิชา

7.3.2 ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการเปรียบเทียบการพัฒนาหลักสูตรและการผลิตสื่อการเรียนการสอนตามหลักสูตรธรรมศึกษาในอดีตและในปัจจุบัน

8. เอกสารอ้างอิง

ชลิต ชูกำแพง. (2559). *การวิจัยและพัฒนาหลักสูตร แนวคิด และกระบวนการ*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระครูโกศลธรรมรัตน์(ประพันธ์ จิตตโกโร). (2554). *ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระภิกษุผู้สอน : ธรรมศึกษาในโรงเรียน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระใบฎีกาสมศักดิ์ อุตตสาโร(แก้วมหา). (2554). *ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการสอนธรรมศึกษาของพระสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนแหลมบัววิทยา ตำบลแหลมบัว อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม*. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาคณาวุฒิ อคคปญโญ(บำรุงทรัพย์). (2563). *การจัดการเรียนรู้แบบกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ วิชาธรรม หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เพ็ญภา พวงทอง. (2556). *การพัฒนาสื่อการเรียนการสอนเสริมรายวิชาคณิตศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 บนอุปกรณ์แบบหน้าจอสัมผัสระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรอุตสาหกรรมมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.

ภูริชญา เพ็ญพรหม (2559). *การพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ภาษาอังกฤษตามแนวคิดการบูรณาการเนื้อหา กับภาษาและการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐานสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย*. คณะครุศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โรงเรียนโพธิสารพิทยากร. (2563). *พิธีเปิดสนามสอบธรรมสนามหลวง ประจำปี 2562*. สืบค้นเมื่อ 19 เมษายน 2563. จาก <http://www.ps.ac.th/psth/?p=5391>

- วีรภัทร ไม้ไหว. (2552). **แนวทางการสร้างหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียน เขตลาดกระบัง สังกัด กรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- สว่าง วงศ์ฟ้าเลื่อน. (2550). **การบูรณาการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. (2561). **ขอข่ายการเรียนรู้การสอนและการออกข้อสอบธรรมศึกษา ธรรมศึกษาชั้นตรี-โท-เอก ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2561**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง.
- สิริธร สันแดง. (2559). **การออกแบบสื่อบูรณาการเพื่อพัฒนาความสามารถด้านมิติสัมพันธ์และจินตภาพสำหรับเด็กปฐมวัย**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปะการออกแบบ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

9. คำขอบคุณ

การวิจัยเรื่องการพัฒนาหลักสูตรและการผลิตสื่อธรรมศึกษา สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความอนุเคราะห์จากคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สถาบันวิจัยญาณสังวร สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม และผู้เชี่ยวชาญตรวจรายงานการวิจัยด้านเนื้อหาเพื่อ ความถูกต้องสมบูรณ์ของงานการวิจัย ขอขอบคุณคณะผู้ร่วมวิจัย รวมทั้งผู้บริหาร ครู เจ้าหน้าที่ นักเรียนโรงเรียนโพธิสารพิทยากร ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ให้ความอนุเคราะห์ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย ให้ความช่วยเหลือในการทำงานวิจัยให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ผู้วิจัย จึงขอขอบพระคุณ และขอบคุณ อนุโมทนาไว้ ณ โอกาสนี้